

УДК 572.087:177:001:123.1 (045)

І. П. Скиба

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПРОБЛЕМ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ НАУКИ І СВОБОДИНаціональний авіаційний університет,
skibaip@gmail.com; ORCID 0000-0003-1555-8632

Анотація. У статті з позиції людиновимірності досліджуються проблеми сучасного суспільства, які стосуються взаємозв'язку науки і свободи. Обґрунтовується, що більшість сучасних проблем в своїй основі містять спільну причину – антропологічну кризу. Вирішення наявних проблем, на думку автора, лежить у сфері взаємодії свободи та знання, які в своїй основі містять антропологічне підґрунтя. Пріоритетність у вирішенні існуючих проблем надається науковому знанню, яке, у поєднанні з загальнолюдськими цінностями, наявністю морального виміру, може задовольнити знаннєвий компонент соціокультурного вибору, який здатен забезпечити суспільству стійкий розвиток співмірний із життям.

Ключові слова: людина, свобода, мораль, наука, знання, сцієнтизм, антисцієнтизм, сучасне суспільство

Вступ

Становлення сучасного суспільства має свою історію та специфіку. Однією з його особливостей сьогодні є «перехідність». Ще починаючи з другої половини ХХ ст., дослідники зазначають про настання нового етапу у його розвитку. Сучасному суспільству, внаслідок складності та багатогранності, надаються різноманітні характеристики, його по-різному інтерпретують. Втім достовірно ми можемо стверджувати лише те, що відбуваються певні зміни в організації та функціонуванні сучасного соціуму, констатувати наявність низки футурологічних концепцій, за допомогою яких їхні автори намагаються по-своєму закласти певні теоретичні основи для пояснення процесів, які зараз проходять у суспільстві, та передбачити їхнє наступне протікання. Остаточне ж осмислення даного питання можливе лише в майбутньому – тільки наступні покоління дослідників матимуть змогу на основі багатого історико-емпіричного матеріалу зробити правильні висновки щодо причин, визначальних характеристик, позитивних та/чи негативних наслідків сучасного етапу розвитку суспільства. Лише їм під силу буде розставити всі крапки над «і» у цьому питанні. Тому подібні наукові праці завжди будуть містити елемент прогностичності та гіпотетичності.

Характеризуючи суспільство за допомогою понять, дослідники намагаються зафіксувати певну іманентну сутність, закріпити в одному визначенні (терміні) найбільш важливу з притаманних йому рис. Залежно від позиції, предмета дослідження тощо, сучасне суспільство отримало та отримує в цих дослідженнях різні, часом протилежні та суперечливі, назви й характеристики, зокрема такі, як: постіндустріальне (Д. Белл); надіндустріальне (Р. Арон); інформаційне (Д. Леон, Ю. Хаяши, Й. Масуда); електронне (М. Морісіма); таке, що програмується (А. Турен); телепатичне (Дж. Мартін); цивілізація третьої хвилі (О. Тофлер); суспільство ризику (У. Бек, Е. Гіденс, Н. Луман, З. Бауман); суспільство постмодерну (Ж. Ліотар, У. Еко, Х. Кюнг); суспільство споживання (Е. Фромм, Ж. Бодрійяр); суспільство знання (Р. Лейн, П. Друкер, Р. Хатчінс, Т. Хусен) та ін.

Така різноманітність у характеристиках свідчить про досить неоднозначне ставлення різних авторів до сучасного суспільства і про ті складнощі, у тому числі аксіологічні (Жукова, 2007: 47), з якими невідворотно стикається дослідник, що намагається виявити сутність даного феномену. Вона також, без-

перечно, свідчить і про складність, багатошаровість самого сучасного суспільства, суперечливий характер процесів, які в ньому протікають.

Втім навіть побіжний погляд на назви дозволяє помітити принаймні дві, зафіксовані ними, тенденції у розвитку сучасного суспільства. Одна виявляється у нарощенні присутності технологій та техніки в суспільстві (постіндустріальне, надіндустріальне, інформаційне, електронне, таке, що програмується, цивілізація третьої хвилі), інша – у вказуванні на кризові явища в суспільстві та культурі, що мають антропологічний вимір (суспільство ризику, суспільство споживання тощо). На нашу думку, ці дві тенденції є взаємопов'язаними, тобто двома боками одного явища. Як справедливо зазначає В. Онопрієнко: «В сучасному суспільстві ризикогенність зростає у зв'язку з новим поколінням технологій» (Онопрієнко, 2015: 28). Крім зазначених назв, сучасне суспільство ще іменують інноваційним, оскільки в даних умовах постійний розвиток, зміна стають цінністю. Сучасний японський дослідник К. Ясуши зв'язує кризу в соціально-гуманітарних науках у сучасному суспільстві саме з приходом «епохи інновацій» (Yasushi, 2017: 8), ціннісні настанови якої неминуче ведуть до антропологічної катастрофи (Сухова, 2018).

Більше того, нині у зв'язку з глобальними кризами, в умовах, коли, за влучним висловом С. Кримського, людство «впритул підходить до червоної риски, що демаркує буття та небуття» (Кримський, 1996: 4), загострюється проблема пошуку нових світоглядних орієнтирів. У зв'язку із цим особливого значення для майбутніх стратегій суспільства набувають проблеми свободи та науки. В предметному полі першої лежить буттєва можливість вибору, що, в тому числі, може забезпечити стійкий, людиновимірний розвиток суспільству, а друга здатна надати знаннєву компоненту для цього вибору, зробити його свідомим і дійсним.

Мета і завдання

Метою статті є дослідження проблем сучасного суспільства з позиції їхнього антропологічного виміру. Враховуючи багатоаспектність проблеми, в статті ставиться завдання дослідити проблему свободи в сучасному суспільстві як буттєву основу будь-якого суспільного розвитку та науку (наукове знання) як головний фактор сучасного суспільного розвитку.

Методологія дослідження

Основною методологічної стратегії дослідження є системний, культурно-історичний та соціокультурний методологічні підходи в їхньому діалектичному взаємозв'язку. Соціокультурний підхід надав можливість осмислити антропологічні аспекти проблем сучасного суспільства з урахуванням культурної складової життєдіяльності соціуму. Культурно-історичний підхід дозволив розкрити особливості предмета дослідження через призму змін ціннісних установок певної культурно-історичної епохи. А системний підхід – дослідити проблеми сучасного суспільства системно, враховуючи взаємозв'язки як між складовими суспільства, так і іншими факторами, що здійснюють на нього вплив. Поєднання означених підходів із методами аналізу і синтезу, аналогії, компаративним підходом, принципами взаємозв'язку та розвитку дали можливість здійснити дослідження особливостей антропологічного виміру проблем сучасного суспільства.

Результати

Проблеми суспільства сьогодні все більшою мірою набувають антропологічного, навіть сенсожиттєвого виміру. В ХХ столітті А. Камю влучно «вгадав» напрямком сучасних філософських досліджень, поставивши лакмусове питання сьогодення: «Чи варте життя того, щоб його прожити?». Дана теза стала для сучасних мислителів своєрідним попереджувальним «червоним» сигналом, який сповіщає про безперспективність існуючої стратегії розвитку суспільства. Дійсно, проблема сенсу життя є вічною проблемою, яка в усі часи тією чи іншою мірою цікавила як мислителів, так і пересічних людей. Втім стати основним питанням філософії вона змогла лише в той час і в тому суспільстві, у житті якого наявний величезний брак сенсу. Значно розвинувши матеріальний бік культури суспільства, людина сьогодення відстала в духовному, зокрема моральному, розвитку. Подолавши бідність у розвинутих країнах, вона оточила себе матеріальними артефактами, комфортом, задоволеннями. «Вічне» прагнення натовпу «хліба та видовищ» у наш час отримало можливість найбільш повного свого матеріального втілення. Цьому сприяють і сформовані масова культура та масове виробництво, які нині до того ж отримують нову тенденцію до віртуалізації (Дротянко, 2013: 6). Вони задля нарощення прибутку, кожен зі свого боку, прагнуть повністю перетворити людину на споживача. В таких умовах людина все складніше розмірковувати над вічними питаннями, пізнавати себе (Сократ), бути собою, тобто істотою, що живиться сенсами. Але саме останнє і робить людину людиною. Чи здатна людина робити вибір, навіть всупереч суспільним тенденціям реалізовувати власний сенс життя? Це питання, яке, в свою чергу, зачіпає проблему цінностей та свободи в житті людини. Зміна стратегії суспільного розвитку також є наслідком людського вибору, проте не однієї людини, а «критичної маси» людей.

Загалом питання свободи волі людини позитивно вирішується більшістю мислителів. Втім історія розвитку філософської думки знає випадки, коли в теоретичних побудовах свободі вибору в житті лю-

дини не залишалося місця, постулювалася віра в долю, фатум. До таких висновків призводив і крайній детермінізм учених, філософів матеріалістичного спрямування. Наприклад, представник механістичного матеріалізму П. Гольбах стверджував, що «у вчинках людина підкорюється необхідності... її свобода волі є химерою» (Гольбах, 1941: 60). Справді, якщо все є однозначно необхідним, то для свободи елементарно не залишається місця.

У наш час цілком природною є позиція, згідно з якою кожна людина (незалежно від статі, раси чи віросповідання тощо) має право на свободу, навіть повинна бути вільною. Дивною для сучасного розуму стала б наявність іншої думки, але історія філософії знає такі приклади. Зокрема, Арістотель чітко розрізняв раба і вільну людину. В «Політиці» він пише: «Природа влаштована так, що сама фізична організація людей вільних відрізняється від фізичної організації рабської частини суспільства: у рабів тіло потужне, придатне для виконання необхідної фізичної роботи; навпаки вільні люди не здатні виконувати подібну роботу, проте придатні для політичного життя, але часто буває і так, що вільні люди є вільними не за фізичною, а лише за інтелектуальною своєю організацією. І хоча красу душі не так легко охопити зором як красу тіла, у будь-якому випадку залишається очевидним, що одні люди за своєю природою вільні, інші ж – раби, і цим останнім бути рабами і корисно й справедливо» (Арістотель, 1983). Окрім підтвердження заявленої тези, дані рядки Арістотеля також зачіпають питання зовнішньої та внутрішньої свободи, проблематика якої особливо актуалізується в наш час.

Цілком слушним, на нашу думку, є припущення, що питання свободи було актуальним завжди, з часів виникнення перших людей. У цьому контексті відмітимо принаймні хоча б одну тенденцію стосовно проблеми свободи від стародавніх часів до сьогодення. Якщо раніше набагато актуальнішою була проблема зовнішньої свободи (свідченням чого можуть слугувати різні прояви боротьби за неї – повстання, бунти, революції, війни, які певною мірою продовжуються і дотепер), то зараз все більшою мірою актуалізується проблема внутрішньої свободи. Можна сказати, що ці два аспекти проблеми свободи в наш час стають співмірними. Ми, сучасники, які маємо стосунок до західної цивілізації, живемо в демократичному суспільстві, маємо закріплені на законодавчому рівні достатньо широкі права та свободи. Поки ще не збулося пророцтво Д. Оруела, й сучасна людина може мати свободи слова і свободи думки (Оруел, 2010). Втім, як справедливо зазначав Е. Фромм, право висловлювати свої думки має сенс лише в тому випадку, якщо людина здатна мати власні думки (Фромм, 1989: 201). Справедливим є і таке твердження Д. Оруела: «Яких поглядів дотримуються маси і яких не дотримуються – байдуже. Їм можна надати інтелектуальну свободу, тому що інтелекту у них немає» (Оруелл).

У сучасному суспільстві проблема свободи набуває деяких своїх особливостей у зв'язку з процесами інформатизації, глобалізацією, становлення суспільства споживання, появою віртуальної реальності (Скиба, 2016) та віртуальної особистості (Ско-

родумова, 2004) тощо. Достатньо радикальну оцінку ситуації, що склалася, дав сучасний філософ В. Кутирьов. На його думку, «проблема свободи в сучасному суспільстві вирішується тим, що знищується її носій» (Кутирьов, 2010: 34). Дійсно, значна кількість інформаційних ресурсів надає людині широкий спектр можливостей. Тому, на перший погляд, створюється враження, що техніко-технологічний прогрес дає людині той рівень свободи, про який писав ще Б. Рассел: «Свобода – це можливість досягати бажаного» (Аблеев, 2005: 315). Але чи насправді людина отримує те, чого бажає? В сучасному світі відбувається динамічне становлення суспільства споживання. Виробники товарів та послуг, як правило, володіють різними інформаційними майданчиками (ЗМІ), за допомогою яких прагнуть сформувати у людей певні потреби через нав'язування їм ідеалів краси, способу життя тощо, тобто у різний спосіб намагаються перетворити творця (людину) на споживача. Причому, використовуючи класифікацію давньогрецького філософа Епікура, левову частку цих потреб можна сміливо віднести до третьої групи – неприродних і не необхідних.

Окрім того, науково-технічний (технологічний) прогрес відкрив нові, небачені раніше можливості, дозволив поєднати разом музику, літературу, живопис, філософію, науку, політику. Через Інтернет стали доступними різноманітні шедеври мистецтва, які містяться як складові елементи в різних відео- та медіапродуктах. «Складні витвори мистецтва, наукові теорії, політичні ідеології – словом, те, що потребувало раніше відповідної освіти, соціального статусу, вільного часу та матеріальних ресурсів, стало загальнодоступним та подається мас медіа в спрощеному вигляді» (Сазеева, 2014). Як відзначають сучасні дослідники, така ситуація призводить до якісної зміни в стилі мислення. Попередній лінійний спосіб сприйняття світу, розуміння, яке ґрунтується на логічній послідовності, аргументації та обґрунтуванні, поступається місцем складному цілісному охопленню смислу того, що відбувається. Така тенденція має як позитивні, так і негативні (і навіть небезпечні) боки. Як справедливо зазначають І. Сазеева та К. Мінтюк, переплетіння наукової, художньої, політичної, релігійної мови в сучасних популярних масових друкованих виданнях, яке на перший погляд видається позитивним, обертається синкретизмом, який був притаманний ще міфологічному світобаченню (Сазеева, 2014). Виникає парадокс, а чи не призводить такий стихійний прогрес до повернення назад, зокрема, до міфологізації мислення, що є одним із аспектів архаїзації (Орденів, 2018 :). Найбільше занепокоєння в сучасних дослідників викликає те, що влада розчиняється в сучасних ЗМІ, стає невидимою і, разом із тим, усе проникаю. Проникаючи в свідомість у формі як науково-популярних, так і розважальних програм, вона при цьому уникає контролю з боку громадськості.

Особливого значення проблема свободи набуває також у зв'язку з глобалізацією. В цьому контексті важливими нам видаються слова О. Лукашевої: «Важливо визначити принципи та умови, при виконанні яких зростали б позитивні результати глобалізації та знижувалися, мінімізували-

ся негативні наслідки, а для цього слід виходити із основного принципу людського виміру глобалізації, який повинен показати весь спектр впливу її на людину, її інтереси, на народи, їхній спосіб життя. Інструментом такого гуманітарного виміру є права людини та права народів як головні ціннісні характеристики умов їхньої життєдіяльності, що покликані забезпечити свободу, справедливість, гідність, ідентичність нації. Якщо які-небудь аспекти глобалізації не витримують перевірку правами людини, слід однозначно визнати їх антигуманними» (Лукашева, 2007: 13). Ми погоджуємося з думкою, що сьогодні в епоху глобалізаційних процесів, які об'єднують людство під прапором ідеї поділення єдиних універсальних для всіх людей і народів цінностей, свобода від їх нав'язування також може стати ракурсом розгляду цієї проблеми.

Питання зовнішньої та внутрішньої свободи безпосередньо пов'язане з питанням «свободи від» і «свободи для». Мабуть, найбільш цінним і непоправним ресурсом людського життя є час. І саме від вибору людини залежить те, як вона проживе цей час. Вибір завжди, усвідомлено чи ні, відбувається на рівні цінностей, світогляду. Тому в сучасному світі суттєво зростає роль світоглядних, перш за все філософських, дисциплін у житті людини, становленні її як особистості.

Людина не є шаховою фігурою – і в цьому її велич і трагедія. Маючи свободу вибору, вона може як піднятися до небес, так і упасти в прірву. Тому свободу потрібно сприймати не лише як право, цінність, те, що вартує боротьби, але, перш за все, як відповідальність. Свобода є тяжким даром. За словами Ф. Достоєвського, «ніщо і ніколи не було для людини та людського суспільства нестерпнішим за свободу» (Достоевский). Можливо, тому й сучасна людина «втікає від свободи» (Е. Фромм). На наш погляд, свобода для людини – це, перш за все, певна світоглядна позиція, вибір бути з тими чи іншими, прагнути до того чи іншого, так як усе ж «один у полі не воїн» і залишатися на самоті можливо лише до певного часу. Включення в культуру, оскільки людина є істотою символічною (Е. Кассіпер), черпання з неї цінностей дають людині сили для зростання, дозволяють піднятися з колін і, стоячи при цьому на плечах попередніх поколінь та спираючись на лікті сучасників, продовжувати шлях людства до майбутнього.

Свобода є неможливою без знань. Вона є інтегрованою в систему пізнання та іманентно відповідає його антропологічним чинникам, а також прямо пропорційно залежить від отриманого результату. Вибір є таким лише за умови розуміння і усвідомлення, інакше він стає усе далі від свободи і ближче до випадковості та «сліпого» детермінізму. Вибір може ускладнюватися, зокрема: «Процес осмислення буття позбавляється раціональної складової внаслідок застосування, зокрема в засобах мас-медіа, різноманітних маніпулятивних технік, спрямованих на свідомість» (Кошетар, 2018: 61). Сьогодні, як у житті окремої людини, так і у бутті соціуму визначальна роль віддається науковому знанню.

Наука в сучасному світі займає особливе місце. З одного боку, можна без перебільшення констатувати, що вона є головним фактором суспільного

розвитку, бо саме наукове знання сьогодні здійснює найбільший вплив на цивілізаційний вибір та розвиток. З іншого боку, наявна тенденція до зниження статусу науки у розвитку сучасних соціальних практик, зокрема в технічній сфері. Це викликано специфікою розвитку сучасного соціуму і виявляється в тому, що на зміну науково-технічному прогресу приходять науково-технологічний, який трансформує класичний спосіб взаємозв'язку науки, техніки та технологій (Новиков, 2010). Окрім того, всередині самої науки відбувається становлення постнекласичної раціональності, яка в поєднанні з формуванням синергетичної картини світу готує нові відповіді на виклики сучасного світу. У такий спосіб складається неоднозначна і суперечлива ситуація, коли в надрах самої науки формується постнекласика із соціокультурним та людиновимірним підходами, концептуальним мисленням (Рижко, 1995), з головним завданням усунення попередніх помилок та спрямування на стратегію стійкого розвитку. У той же час розвиток техніки та технологій, набувши певного ціннісного забарвлення, у сучасному (технократичному) суспільстві вже пішов своїм шляхом і намагається витискати з науки все можливе для подальшого свого поступу.

Близько трьохсот років наука відіграє в суспільстві роль безпосередньої продуктивної сили (К. Маркс). Починаючи з Нового часу, наукове знання стає головним інструментом у розвитку різних сфер суспільного життя (спочатку виробничої, технічної сфер, пізніше й соціальної). Проте тотальне використання наукового знання в різних суспільних сферах (особливо технічній), призвело як до позитивних, так і до негативних наслідків, часом завдаючи невідправної шкоди, створюючи глибокі кризові явища, які в сучасних умовах набувають глобального характеру. Звідси й суперечливі, а часом і діаметрально протилежні, оцінки, що даються науці та науковому знанню й перспективам його застосування. Ще в XIX-XX ст. сформувалися дві орієнтації суспільства на ставлення до науки та науково-технічного розвитку. Перша орієнтація отримала назву сцієнтизму, який виходить з абсолютизації позитивної ролі науки у вирішенні актуальних проблем пізнання і перетворення природної, соціальної і духовно-психічної реальності. Сцієнтизм розглядає науку як найвищу цінність, яка здатна вирішити всі проблеми, що стоять перед людством, включаючи і безсмертя. Як правило, представники сцієнтизму (Г. Спенсер, Р. Карнап, Дж. Гелбрайт та ін.) за еталон науки беруть природознавчі і технічні дисципліни і вважають, що лише вони здатні забезпечити людині успішне вирішення найважливіших проблем її індивідуального і суспільного буття.

Протилежною до сцієнтизму філософсько-світоглядною орієнтацією в оцінці науки є антисцієнтизм, який применшує чи повністю заперечує позитивну роль науки в розвитку суспільства і культури. Представники антисцієнтизму (М. Хайдеггер, Г. Маркузе, Т. Роззак, П. Фейєрабенд, Е. Фромм та ін.) підкреслюють факт неможливості зведення соціального світу до його науково-раціональних моделей та інтерпретацій, наполягають на ірраціональній природі суспільного життя і принциповій обме-

женості науки у справі пізнання й розуміння людського буття. Антисцієнтизм виходить із положення про принципову обмеженість можливостей науки у вирішенні корінних людських проблем, оцінює науку як ворожу людині силу, яка збільшує небезпеку загибелі людства.

У такий спосіб сформувалися дві світоглядні позиції на розвиток науки: песимістична й оптимістична. Песимісти вбачають у науці деяку «демонічну» силу, яка втратила людський контроль і здатна принести людству самі біди: зруйнувати навколишнє середовище, призвести до деградації культури та моральності. Інша тенденція пов'язана з успіхами науки, що позитивно впливають на зростання добробуту, охорони здоров'я, культури. Виходячи з цього, оптимісти стверджують, що подальший розвиток науки автоматично буде визначати соціальний прогрес, ліквідує соціальні суперечності й нерівність і, як наслідок, приведе до Золотого віку існування людства.

Зрештою, зі становленням постнекласичної раціональності приходять розуміння, що ці два різновиди абсолютизації ролі науки (позитивної чи негативної) в бутті соціуму є такими, що не вирішують проблему подальшого їхнього розвитку (науки та суспільства), а є різними способами відходу вбік. Дійсно, наука може приносити людині як блага, так і величезні біди. Втім, справа не в самій науці, а в тому, в чиїх руках вона знаходиться, які соціальні інтереси за нею стоять, які суспільні і державні структури спрямовують її розвиток і відповідно до яких цінностей. Саме тому «метою сучасної постнекласичної науки» стає «не стільки когнітивна цінність знання про зовнішній стосовно людини світ, скільки визначення пріоритетів соціально-культурного характеру» (Дротянко, 2016: 17). Сьогодні «посилюється етизація науки, її спрямованість на загальногуманістичні ідеали й цінності людства» (Дротянко, 2016: 17), стає очевидним, що відповідь на запити стратегічного розвитку науки лежить в її моральному, ціннісному вимірі.

Тривалий час, починаючи з Г. Галілея та Ф. Бекона, в європейській свідомості утвердилася думка про ціннісну нейтральність природничих наук, їхню неупередженість і об'єктивність. Вважалося, що саме наука, на відміну від філософії, моралі, релігії, здатна відобразити світ у його об'єктивних і незалежних від ціннісних устремлінь людини властивостях і характеристиках, що наука й мораль не мають спільних точок дотику, що наука – сама собі етика. Ці положення нібито звільняють учених від моральної відповідальності за наслідки зроблених ними наукових відкриттів. Дана позиція ще зберігається певною мірою і в сучасному світі, проте, як справедливо зазначив М. Борн, це був прекрасний сон, від якого нас пробудили світові події.

Сучасний філософ Е. Агацци відмічає зміну у ставленні до ціннісних орієнтацій науки: «...Впродовж майже всієї своєї історії ціннісна нейтральність науки вважалася її відмінною рисою, її добродієністю, яка уберігала її від упередженості і необ'єктивності. В наш час це ствердження вже не проголошують так категорично...» (Агацци, 1998: 105). Е. Агацци не заперечує об'єктивності наукового знання, мова йде не про те, що зміст нау-

ки, знання, яке вона здобуває, його істинність можуть залежати від прийнятих людьми цінностей, проте беззаперечним для нього є те, що наукова діяльність завжди є ціннісно орієнтованою, тобто спрямовується деяким свідомо-ціннісним вибором.

На думку В. Стюпіна, причетність людини до вивчення таких складних об'єктів, як атомна енергія, генна інженерія, мікроелектроніка та інформатика, кібернетика та обчислювальна техніка, в які включена сама людина, широке впровадження роботів і комп'ютерів у виробництво і в різні сфери життя людини та суспільства, ставлять під сумнів положення про етичну нейтральність науки і обумовлюють те, що природознавство нашого часу є значно ближчим за стратегією дослідження до гуманітарних наук, вводячи до нього незвичні для традиційного природознавства категорії обов'язку, моралі тощо (Степин, 2003). У такий спосіб стає важливим, щоб наука як частина культури у своєму розвитку скеровувалася соціокультурними цінностями і не втрачала зв'язку з реальною історією суспільства.

Питання про співвідношення наукового пізнання і моралі пов'язане з більш загальним питанням про співвідношення науки і практичної діяльності. В «Енциклопедії філософських наук (логіка)» Г. Гегель писав, що, з одного боку, розум прагне оволодіти об'єктивним змістом світу, а з іншого – впровадити в нього суб'єктивне. «Перше прагнення є прагненням знання до істини, пізнання як таке – теоретична діяльність ідеї, друге прагнення є прагненням добра до свого здійснення – воля, практична діяльність ідеї» (Гегель, 1971). Ці положення Г. Гегеля вказують на органічний зв'язок теоретичної і практичної діяльності. В своєму раціональному вигляді вони також виключають будь-які спроби провести непрорідну межу між науковим пізнанням і добром. У такий спосіб, наука не може бути байдужою до практичної діяльності, її цілей і завдань, які знаходять у науці своє раціональне обґрунтування і які «інформують» науку про її соціальне призначення.

Проте в сучасному суспільстві наука дедалі більше слугує не соціокультурним, викарбуваним та перевіченим історією цінностям, а певному невеликому прошарку суспільства – багатіям, що використовують науку як інструмент для власного збагачення. Безконтрольний розвиток капіталізму, виходячи лише з внутрішньої логіки розвитку капіталу, постійно прагне поставити ті чи інші галузі науки на служіння антигуманістичним цілям (наприклад, використання її досягнень задля злочинної війни, впровадження новітніх технічних засобів лише з метою збагачення, економії коштів на працівниках, руйнування природи лише задля наживи тощо).

Дана проблема також актуалізує вимогу соціальної відповідальності наукового співтовариства не лише за безпосередній результат дослідницького пошуку, а й за практичне його використання в різних підсистемах суспільства і соціального життя. Потребу соціальної відповідальності науки добре розуміли і видатні вчені (А. Ейнштейн, Б. Рассел, В. Вернадський, А. Сахаров та ін.), які вперше заявили про необхідність ефективного соціального контролю над наукою з метою скореговування фундаментальних цілей соціального розвитку. Наука має

потребу в соціальному контролі, який її орієнтує на служіння суспільному прогресу, так як за межами соціально-морального використання наукове знання втрачає культурно-гуманістичний вимір.

Інтерес до проблеми соціальної відповідальності науки стимулював розвиток різних стратегій дослідження її соціокультурної детермінації. Однією з найактуальніших таких стратегій є розробка етики науки як нормативної системи принципів і регламентацій науково-пізнавальної діяльності, які враховують специфіку морального регулювання поведінки і діяльності людини. Майже до середини ХХ ст. проблеми етики науки не були об'єктом особливої уваги і систематичного вивчення. Ситуація радикально змінюється, коли наукова експансія починає зачіпати сферу безпосереднього людського існування і розповсюджує свою увагу на біофізіологічні, психічні й духовні аспекти життєдіяльності людини. У такий спосіб однією з головних ліній становлення даного етапу розвитку науки є те, що в неї входить аксіологічний (ціннісний) аспект. На місце суто об'єктивістського (натуралістичного) бачення світу ставиться така система побудови науки, в якій обов'язково присутній тій чи іншою мірою антропологічний вимір. Тобто будь-який крок пізнання може бути прийнятий лише у тому випадку, якщо він виправданий інтересами роду людей, гуманістично спрямований. Спрямованість наукового пошуку онтологічних (сутнісних) проблем на «людиновимірні» буттєві проблеми стає характерною рисою сучасної науки. А одним із головних її стратегічних завдань є допомога людству в забезпеченні його виживання, продовження його історії, що прямує у нескінченність.

Основним ціннісним критерієм сучасного наукового знання стає установка на усвідомлення соціально значущих границь теоретичного пошуку, доповнення його культурно-етичними параметрами і гуманістичними орієнтирами. Ціннісний імператив багато в чому визначає специфіку професійної етики самого вченого, зокрема пред'являє низку вимог до етики процесу наукової творчості і диктує деякі моральні норми творчої діяльності вченого. На думку В. Яскевич, такими є:

- необхідність наукової об'єктивності, тобто чесний підхід до предмета дослідження, прагнення пізнати істину;
- добропорядність по відношенню до наукової праці, перевірка висновків дослідження, ретельність в науковій роботі, вміння відмовитися від здавалося б знайденої істини, якщо знаходяться факти, що суперечать їй;
- дотримання обґрунтованості і доказовості отриманих результатів методами і засобами самої науки;
- висока вимогливість до себе, скромність та самокритичність, відсутність пихи, вміння визнавати свої помилки, давати об'єктивну оцінку власній діяльності і її результатам;
- вміння поважати наукові результати своїх попередників і колег, захищати науку від плагіату, поважати думку опонентів (Яскевич, 2007).

Також ученому часто потрібне велике терпіння, вміння долати складності в процесі пошуку істини. Любов до знань є головною протидією легковажно-

му ставленню до дослідження, проти зазнайства й ілюзії всезнайства. Справжній учений завжди повинен бачити перед собою ще не досліджений океан істини (І. Ньютон). І. Павлов, звертаючись до молодих учених, писав: «Ніколи не думайте, що ви вже все знаєте. І, як би вас високо не оцінювали, завжди майте мужність сказати собі: я невіглас. Не дайте гордині оволодіти вами. Через неї ви будете упиратися там, де потрібно схилитися, через неї ви відмовитися від корисної поради і дружньої допомоги, через неї ви втратите міру об'єктивності (Павлов)». Далеко не завжди молодь, що приходить у науку, наслідує пораді видатного вченого. Якщо не завжди можна ставити за вину вченому ті чи інші недоліки в його освіті, але можна і потрібно ставити за вину відсутність усвідомлення необхідності удосконалювати свої знання, методи роботи.

Варто пам'ятати, що наука не є самоціллю, вона повинна служити людині, її блага. Щоб знання взагалі та наукове зокрема не шкодило людині, воно, на думку святителя Миколая Сербського, повинно узгоджуватися з добротою в такий спосіб, щоб доброта панувала над знаннями і керувала ними (Сербський, 2014: 346). Л. Толстой вважав, що «...з усіх наук, які людина може і повинна знати, найголовніша наука про те, як жити, роблячи менше зла і якомога більше добра» (Толстой, 1953: 95). Потрібно любити не науку чи мистецтво, а людину – такою є думка великого гуманіста. Любити людяність настільки сильно, щоб мати в собі сили у випадку необхідності відмовитися і від науки, і від мистецтва, якщо їхній розвиток іде всупереч загальнолюдським цінностям. Так, відомий англійський вчений П. Харпер, проводячи дослідження в сфері нейробиології, дійшов висновку, що дані дослідження можуть нести в собі небезпеку, якщо на місці піддослідного буде людина. Він вирішив припинити свої дослідження, щоб вторгнення в сферу невідомого не обернулося торжеством зла. Є високе покликання вченого, проте є ще більш високе покликання людини. Сьогодні дуже актуалізуються слова П. Харпера: «Впродовж багатьох років я прагнув стати справжнім спеціалістом, справжнім вченим. А тепер відмовився від науки. І знаєте чому? Тому що тепер я хочу стати просто справжньою людиною» (Харпер, 1979: 264). Звичайно, ми не закликаємо відмовлятися від науки, проте акценти розставлені в подібний спосіб, на нашу думку, скерують розвиток науки в людиновимірному напрямі.

Обговорення

Ідея залежності свободи від знань (пізнання) не є новою. Про це вже йдеться у священній книзі християн – Біблії, зокрема в Євангелії святого Іоанна Богослова говориться: «І пізнайте істину, і істина зробить вас свободними» (Ин. 8,32). Дана думка отримала поширення і в науковому пізнанні. Так, М. Полані у книзі «Наука, Віра і Суспільство» вперше зробив спробу концептуалізувати психологічний компонент дослідницької діяльності, використовуючи як приклад феномен релігійного досвіду. Він порівнював пошук наукової проблеми зі «зверненням у молитві, спробою зв'язатися з метафізичною реаль-

ністю, яка, у свою чергу, прагне бути сприйнятою» (Polanyi, 1964: 34-35).

Позитивістське тлумачення цілей наукової діяльності, яке в загальному зводилося до «техноцентризму», М. Полані вважав помилковим. На його переконання, основною рушійною силою процесу пізнання є внутрішнє прагнення вчених до істини. Надання науковому відкриттю достовірності означає для вченого виконання свого «служіння істині», реалізацію прагнення до повноти знання. Таке тлумачення цілей наукового пошуку різко контрастує з концепціями корисності чи соціального замовлення (Дж. Бернал). На погляди М. Полані здійснив вплив М. Вебер. В 1918 р. в Мюнхені, читаючи лекцію «Наука як покликання та професія», М. Вебер підкреслював, що видатний вчений чи академік своєму успіху завдячує іншим якостям ніж популярний політик чи успішний підприємець. Наукове покликання передбачає служіння заради блага теперішнього і майбутнього людства (Вебер, 1990).

Здатність вченого протидіяти політичному і прагматичному тиску, на думку М. Полані, виявляється ступенем його свободи. М. Полані виокремлює дві соціальні теорії свободи, які мають найбільший вплив у наш час. Першою є концепція класичного лібералізму, яка ґрунтується на визнанні невід'ємних прав і свобод людини, які дозволяють останній вчиняти будь-які дії, за винятком тих, що обмежують права іншої людини. Другою є розуміння свободи через відмову від особистих цілей під диктатом безособових зобов'язань. Таке тлумачення, на думку М. Полані, може бути з легкістю використане тоталітарними ідеологіями. Займаючись проблемою визначення свободи в науці, він доходить висновку щодо необхідності розробки власної концепції в контексті консервативного лібералізму. Особливість цієї концепції полягає у тому, що свобода сприймається як категорія моралі, що має фундаментальне значення у науковій реальності. За задумом вченого, ця свобода проявляється у присвяченні людиною свого життя пошуку істини, справедливості, милосердя тощо. Принципове значення тут має феномен «віри» – внутрішньої впевненості вченого в самодостатності наукового пізнання, яке не зводиться до поняття користі (Мороз; Яровов). Віра в науку є відмінною рисою західного свобідного (ліберального) суспільства (Hartl, 2012).

Знання і свобода, як справедливо відмічає Т. Торубарова, є основною задумкою «етики» Б. Спінози (Торубарова). В своїй системі Б. Спіноза, розкриваючи зв'язок свободи і знання, децю суб'єктивно-ідеалістично показує, що свобода не є свободою волі та вибору, оскільки ніхто не надає нам реальності та дійсності для здійснення такого вибору. Свобода – це усвідомлена необхідність. Справжня дійсність такої свободи є необхідність дії. Тому для Спінози субстанція як необхідність буття є гарант мислячого зусилля людини, що обумовлює неперервність його пізнання та свободу (Торубарова). Необхідність є зобов'язанням мислити суще, виходячи з природи субстанційного буття, і така необхідність – свідчення справжньої свободи. У такий спосіб, дії людини з досягнення ясності та достовірності своїх пізнавальних актів лежать в основі її

свободи. Тобто людські дії мають ключове значення для нашого пізнання, де знання – свобода.

Питання взаємозв'язку свободи і знання актуалізується також у зв'язку з нарощенням соціальних конфліктів (Морозова). Автор, розвиваючи погляди Б. Спінози, К. Маркса, Ф. Енгельса, на розуміння свободи як пізнаної необхідності, відмічає, що свобода і несвобода тісно зв'язані. Широка свобода в діях, що не підкорюються законам універсального життя (об'єктивної реальності), невідворотно призводить до широкої несвободи у вигляді наслідків об'єктивної природи, серед яких на першому місці є соціальні конфлікти. Саме тому демократичні свободи, які гарантує сучасне суспільство, повинні в першу чергу співвідноситися та виходити із об'єктивних знань людей про самих себе і про той світ, в якому вони живуть і з яким вони взаємодіють. Дану думку в загальному вигляді висловлював ще Сократ, закликаючи до самопізнання.

У сучасних умовах знання стають одним із факторів несвободи. Будучи системою масованого виробництва спілкування, інформаційна економіка наділяє підкоренню форму свободи (Ашкерів). Це і є головною відмінною рисою сучасних суспільств, що засновані на знаннях. Виробництво знання стає еквівалентним капіталізації людських можливостей. При цьому формується ситуація, коли будь-який прояв людського в людині починає сприйматися як капітал. Із цим пов'язана настільки значна для сучасних суспільств проблематика ідентичності, яка сприймається в логіці капіталістичної гри, тобто під знаком набуття і втрати, прирощення та інвестицій.

Висновки

Сучасний етап розвитку суспільства ставить перед людством багато викликів, загроз та ризиків. Більшість із них прямо чи опосередковано вказують на антропологічну кризу як свою першопричину. Певні результати суспільного розвитку (позитивні чи негативні) одночасно і завжди є наслідками певного соціокультурного вибору. Боротьба з наслідками нагадує боротьбу Геракла з головами гідри, тобто необхідно усувати причину. Лише осмислення, розуміння причини дозволяє свідомо зробити інший вибір, зокрема такий, що сумісний з життям. У такий спосіб, в умовах, коли зміна вектору соціокультурного розвитку стає необхідністю, під особливу увагу дослідників підпадає проблема свободи, розгляд якої передбачає оперування такими поняттями, як «сенс життя», «сенс», «вибір», «причина-наслідок», «відповідальність», «необхідність» тощо. Іншою складовою, що здатна забезпечити знаннєву компоненту потрібного людству вибору, на нашу думку, є наука за умови її людиновимірності, зокрема наявності морального її виміру.

Список літератури

1. Аблеев С. Р. История мировой философии / С. Р. Аблеев. – М.: АСТ, 2005. – 414 с.
2. Агацци Е. Моральное измерение науки и техники / Е. Агацци [пер. с англ. И. Борисовой]. – М.: Московский философский фонд, 1998. – 344 с.
3. Аристотель Политика / Аристотель // Сочинения : в 4 т. Т. 4. – М.: Мысль, 1983. – С. 376–644.
4. Ашкерів А. Эксперткратия. Управление знаниями: производство и обращение информации в эпоху ультракапитализма / А. Ашкерів. – Москва, 2009. – 132 с.

5. Вебер М. Наука как призвание и профессия: избранные произведения / М. Вебер. – М.: Прогресс, 1990. С. 707-735.

6. Гольбах П. Здравый смысл: естественные идеи, противопоставляемые идеям сверхъестественным / П. Гольбах; пер. Э. Гуревич, А. Гутерман. – М.: Воениздат, 1941. – 212 с.

7. Гегель Г. Наука логики. Соч.: В 3-х т. Т. 2. / Г. Гегель. – М.: Мысль, 1971. – 248 с.

8. Достоевский Ф. М. Братья Карамазовы [Электронный ресурс] / Ф. М. Достоевский. – Режим доступа: <http://www.croquis.ru/1626.html>. – Загл. с экрана.

9. Дротянко Л. Г. Масова культура і масова свідомість в умовах глобалізації / Л. Г. Дротянко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2013. – № 1(17). – С. 5-8.

10. Дротянко Л. Г. Функціональні трансформації постнекласичної науки в інформаційному суспільстві / Л. Г. Дротянко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2016. – № 2 (24). – С. 14 – 18.

11. Жукова О. И. Современное общество и место в нем человека / О. И. Жукова // Вестник Томского государственного университета, 2007. – С. 47-50.

12. Кошетар У. П. Трансдисциплінарність як аспект освіти інформаційного суспільства (філософський аналіз) / У. П. Кошетар // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2018. – № 1(27). – С. 60-63.

13. Кримський С. Б. Трансформація методологічної свідомості науки / С. Б. Кримський // Наука та наукознавство. – К.: УАННП "ФЕНІКС" 1996. – С. 32

14. Кутырев В. А. Бытие или ничто / В. А. Кутырев. – СПб.: Алетейя, 2010. – Т. 1. – 496 с.

15. Лукашева Е. А. Права человека в глобализирующемся мире / Е. А. Лукашева // Права человека и процессы глобализации современного мира. – М.: Норма, 2007. – 464 с.

16. Мороз В. В. Взаимосвязь традиций и свободы в концепции развития научного знания Майкла Полани / В. В. Мороз, А. Н. Яровов // Ученые записки: электронный научный журнал Курского государственного университета. 2015. № 2 (34). Электронный ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/vzaimosvyaz-traditsii-i-svobody-v-konceptsii-razvitiya-nauchnogo-znaniya-maykla-polani>

17. Морозова И. С. Взаимосвязь свободы и знаний с социальными конфликтами / И. С. Морозова // Знание. Понимание. Умение. 2012. – № 2. – С. 281–286.

18. Новиков А. М. О роли науки в современном обществе / А. М. Новиков, Д. А. Новиков // Методология научного исследования. – М.: Либроком, 2010. – 280 с.

19. Оноприенко В. И. Риски общества знаний и мегатехнологий / В. И. Оноприенко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2015. – № 1 (21). – С. 27 – 30.

20. Орденів С. С. Архаїзація глобалізованого соціуму в інформаційну добу / С. С. Орденів // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: 36. наук. пр. – К.: НАУ, – №2 (28). – 2018. – С. 117-120.

21. Оруэлл Дж. 1984 / Дж. Оруэлл. – Капо: Modern, 2010 – 384 с.

22. Рижко В. А. Концептуальні зрушення в науці та проблеми їх ідентифікації / В. А. Рижко // Totallogy. Постнекласичні дослідження. – К.: ЦГО НАН України, 1995. – С. 212-229.

23. Сазеева И. Б. Проблема свободы человека в условиях интенсивного развития современных технологий [Электронный ресурс] / И. Б. Сазеева, К. Э. Минтук. Режим доступа: <http://vestnikrzi.ru/2014/02/1356>. – Загл. с экрана.

24. Святитель Николай Сербский Будь верен Богу. Советы современному человеку. Миссионерские письма / Сербский Николай. Свято-успенская Почаевская лавра, 2014. – 479 с.

25. Скиба О. П. О близости соціокультурного виміру віртуальної реальності / О. П. Скиба // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: 36. наук. пр. – К.: НАУ, – №2 (24). – 2016. – С. 116-119.

26. Скородумова О. Б. Виртуальная личность и свобода / О. Б. Скородумова // Вестник Московского университета. – 2004. – № 2. – С. 75–96.

27. Степин В. С. Теоретическое знание / В. С. Степин. – М.: Прогресс Традиция, 2003. – 744 с.

28. Сухова Н. М. Антропологічна катастрофа глобалізованого світу: освітній вимір / Сухова Н. М. // Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Філософія. Культурологія : Збірник наукових праць. – Вип. 1(27). – К. : НАУ, 2018. – С. 117-121.

29. Толстой Л. Н. Полное собрание сочинений. Т. 64 / Л. Н. Толстой. – М., ГИХЛ, 1953.

30. Торубарова Т. В. Знание и свобода как основной замысел "этики" Б. Спинозы Т. В. Торубарова. – Тамбов: Грамота, 2018. – № 2(88). – С. 89-99.

31. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм ; под ред. П. С. Гуревича. – М. : Прогресс, 1989. – 272 с.

32. Харпер П. Кто умножает знание – умножает зло / П. Харпер // Диалоги: Polemicheskie statii o vozmozhnykh posledstviyakh razvitiya sovremennoy nauki. – М.: Политиздат, 1979. – 264 с.

33. Ягодзінський С. М. Свобода і толерантність як принципи філософування Г. Сковороди / С. М. Ягодзінський // Філософська спадщина Григорія Сковороди в контексті ХХІ ст. : матеріали наук. конф. (Київ, 5 груд. 2007 р.). – Київ : НАУ, 2007. – С. 32–33.

34. Яскевич В. С. Методологія і етика в сучасній науці: пошук відкритої раціональності / В. С. Яскевич. – БГЕУ, 2007. – 186 с.

35. Афоризмы автора. Иван Петрович Павлов. Электронный ресурс: http://letter.com.ua/lvan_Petrovich_Pavlov_1.html

36. Hartl P. Michael Polanyi on Freedom of science // Synthesis Philosophica. Croatian Philosophical Society. Zagreb, 2012. Vol. 54. N 2. P. 307-321

37. KATO Yasushi The Crisis of the Humanities and Social Sciences in the Age "Innovation" : Philosophy as a Critical Facilitator toward a "Civic Turn" of the University / Tetsugaku, International Journal of the Philosophical Association of Japan, Volume 1, Special Theme: Philosophy and the University April 2017 Edited and published by the Philosophical Association of Japan Faculty of Social Sciences, Hitotsubashi University – P. 8-23

38. Fukuyama F. Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution / F. Fukuyama – Picador, 2003. – 272 p.

39. Polanyi M. Science, Faith and Society. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1964.

References

1. Ableev S. R. Istoriya mirovoy filosofii / S. R. Ableev. – М. : AST, 2005. – 414 s.

2. Agatstsi E. Moralnoe izmerenie nauki i tehniki / E. Agatstsi [per. s angl. I. Borisovoy]. – М.: Moskovskiy filosofskiy fond, 1998. – 344 s.

3. Aristotel Politika / Aristotel // Sochineniya : v 4 t. T. 4. – М. : Myisl, 1983. – С. 376–644.

4. Ashkerov A. Ekspertokratiya. Upravlenie znaniyami: proizvodstvo i obrashchenie informatsii v epohu ultrakapitalizma / A. Ashkerov. – Moskva, 2009. – 132 s.

5. Veber M. Nauka kak prizvanie i professiya: izbrannyye proizvedeniya / M. Veber. – М.: Progress, 1990. S. 707-735.

6. Golbah P. Zdravyy smysl: estestvennyye idei, protivopostavlyayemye ideyam sverh'estestvennyim / P. Golbah ; per. E. Gurevich, A. Guterman. – М.: Voenizdat, 1941. – 212 s.

7. Gegel G. Nauka logiki. Soch.: V 3-h t. T. 2. / G. Gegel. – М.: Myisl, 1971. – 248 s.

8. Dostoevskiy F. M. Bratya Karamazovi [Elektronnyy resurs] / F. M. Dostoevskiy. – Rezhim dostupa: <http://www.croquis.ru/1626.html>. – Zagl. s ekrana.

9. Drotianko L. H. Masova kultura i masova svidomist v umovakh hlobalizatsii / L. H. Drotianko // Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Filosofii. Kulturolohiia. – K.: Vyd-vo Nats. aviats. un-tu «NAU-druk», 2013. – № 1(17). – S.5-8.

10. Drotianko L. H. Funktsionalni transformatsii postneklasychnoi nauky v informatsiinomu suspilstvi / L. H. Drotianko // Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Filosofii. Kulturolohiia. – K.: Vyd-vo Nats. aviats. un-tu «NAU-druk», 2016. – № 2 (24). – S.14 – 18.

11. Zhukova O.I. Sovremennoe obschestvo i mesto v nem cheloveka / O.I. Zhukova // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta, 2007. – S. 47-50.

12. Koshetar U.P. Transdystyplinarnist yak aspekt osvity informatsiinoho suspilstva (filosofskiy analiz) / U.P. Koshetar // Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Filosofii. Kulturolohiia. – K.: Vyd-vo Nats. aviats. un-tu «NAU-druk», 2018. – № 1(27). – S.60-63.

13. Krymskiy S. B. Transformatsiia metodolohichnoi svidomosti nauky / S. B. Krymskiy // Nauka ta naukoznavstvo. – K. : UANNP "FENIKS" 1996. – S. 32

14. Kut'yirev V. A. Byitie ili nichto / V. A. Kut'yirev. – SPb. : Aleteyya, 2010. – T. 1. – 496 s.

15. Lukasheva E. A. Prava cheloveka v globaliziruyuschemsya mire / E. A. Lukasheva // Prava cheloveka i protsessyi globalizatsii sovremennogo mira. – М. : Norma, 2007. – 464 s.

16. Moroz V. V. Vzaimosvyaz traditsiy i svobody v kontseptsii razvitiya nauchnogo znaniya Maykla Polani / V.V. Moroz, A.N. Yarovov // Uchenyye zapiski: elektronnyy nauchnyy zhurnal Kurskogo gosudarstvennogo universiteta. 2015. # 2 (34). Elektronnyy resurs: <https://cyberleninka.ru/article/n/vzaimosvyaz-traditsii-i-svobody-v-kontseptsii-razvitiya-nauchnogo-znaniya-maykla-polani>.

17. Morozova I. S. Vzaimosvyaz svobody i znaniy s sotsialnyimi konfliktami // Znanie. Ponimanie. Umenie. 2012. # 2. – S. 281–286.

18. Novikov A.M. O roli nauki v sovremennom obschestve / A.M. Novikov, D.A. Novikov // Metodologiya nauchnogo issledovaniya. – М.: Librokom, 2010 – 280 s.

19. Onoprienko V.I. Riski obschestva znaniy i megatehnologiy / V. I. Onoprienko // Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Filosofii. Kulturolohiia. – K.: Vid-vo Nats. aviats. un-tu «NAU-druk», 2015. – # 1 (21). – S.27 – 30.

20. Ordenov S. S. Arkhaizatsiia hlobalizovanoho sotsiumu v informatsiinomu dobu / S. S. Ordenov // Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Filosofii. Kulturolohiia: Zb. nauk. pr. – K.: NAU, – №2 (28) – 2018. – S. 117-120.

21. Oruell Dzh. 1984 / Dzh. Oruell. – Karo : Modern, 2010 – 384 s

22. Ryzhko V. A. Kontseptualni zrushennia v nauki ta problemy yikh identyfikatsii. / V. A. Ryzhko // Totallogy. Postneklasychni doslidzhennia. – K. : TshO NAN Ukrainy, 1995. – S. 212–229.

23. Sazeeva I. B. Problema svobody cheloveka v usloviyah intensivnogo razvitiya sovremennykh tehnologiy [Elektronnyy resurs] / I. B. Sazeeva, K. E. Mintyuk. Rezhim dostupa: <http://vestnikrzi.ru/2014/02/1356>. – Zagl. s ekrana.

24. Svyatitel Nikolay Serbskiy Bud veren Bogu. Sovetyi sovremennomu cheloveku. Missionerskie pisma / Serbskiy Nikolay. Svyato-uspenskaya Pochaevskaya lavra, 2014 – 479 s.

25. Skyba O.P. O soblyvosti sotsiokulturnoho vymiru virtualnoi realnosti / O.P. Skyba // Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Filosofii. Kulturolohiia: Zb. nauk. pr. – K.: NAU, – №2 (24) – 2016. – S. 116-119.

26. Skorodumova O. B. Virtualnaya lichnost i svoboda / O.B. Skorodumova // Vestnik Moskovskogo universiteta. – 2004. – # 2. – S. 75–96.

27. Stepin V.S. Teoreticheskoe znanie / V.S. Stepin. – М.: Progress Traditsiya, 2003. – 744 s.

28. Sukhova N.M. Antropolohichna katastrofa hlobalizovanoho svitu: osvittii vymir / Sukhova N.M. // Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya : Filosofii. Kulturolohiia : Zbirnyk naukovykh prats. – Vyp. 1(27). – K. : NAU, 2018. – С. 117-121.

29. Tolstoy L.N. Polnoe sobranie sochineniy. T. 64 / L.N. Tolstoy. – М., GIHL, 1953.

30. Torubarova T. V. Znanie i svoboda kak osnovnoy zamyisel "etiki" B. Spinozy T.V. Torubarova. – Тамбов: Грамота, 2018. # 2(88). С.89-99.

31. Fromm E. Begstvo ot svobody / E. Fromm ; pod red. P. S. Gurevicha. – М. : Progress, 1989. – 272 s.

32. Harper P. Кто умножает знание – умножает зло / P. Harper // Диалоги: Polemicheskie stati o vozmozhnykh posledstviyakh razvitiya sovremennoy nauki. – М.: Politizdat, 1979. s. 264.

33. Iahodzinskiy S. M. Svoboda i tolerantnist yak pryntsyipy filosofstvuvannia H. Skovorody / S. M. Yahodzinskiy // Filosofska spadshchyna Hryhoriia Skovorody v konteksti KhKhI st. : materialy nauk. konf. (Kyiv, 5 hrud. 2007 r.). – Kyiv : NAU, 2007. – S. 32–33.

34. Yaskevich V. S. Metodologiya i etika v sovremennoy nauke: poisk otkrytroy ratsionalnosti / V. S. Yaskevich. – BGEU, 2007. – 186 s.

35. Aforizmyi avtora. Ivan Petrovich Pavlov. Elektronnyy resurs: http://letter.com.ua/Ivan_Petrovich_Pavlov_1.htm

36. Hartl P. Michael Polanyi on Freedom of science // Synthesis Philosophica. Croatian Philosophical Society. Zagreb, 2012. Vol. 54. N 2. P. 307-321 .

37. KATO Yasushi The Crisis of the Humanities and Social Sciences in the Age "Innovation" : Philosophy as a Critical Facili-

tator toward a "Civic Turn" of the University / Tetsugaku, International Journal of the Philosophical Association of Japan, Volume 1, Special Theme: Philosophy and the University April 2017 Edited and published by the Philosophical Association of Japan Faculty of Social Sciences, Hitotsubashi University – P. 8-23.

38. Fukuyama F. Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution / F. Fukuyama – Picador, 2003. – 272 p.

39. Polanyi M. Science, Faith and Society. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1964.

И. П. Скиба

АНТРОПОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ПРОБЛЕМ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА В КОНТЕКСТЕ ВЗАИМОСВЯЗИ НАУКИ И СВОБОДЫ

В статье с позиции человеческого измерения исследуются проблемы современного общества, которые затрагивают взаимосвязь науки и свободы. Дается обоснование, что большинство современных проблем в своем основании содержат общую причину – антропологический кризис. Решение имеющихся проблем, по мнению автора, лежит в сфере взаимодействия свободы и знания. Приоритетность в решении существующих проблем предоставляется научному знанию, которое в соединении с общечеловеческими ценностями, наличием морального измерения, может удовлетворить знаниевую составляющую социокультурного выбора, который способен обеспечить обществу устойчивое развитие соизмерное с жизнью.

Ключевые слова: человек, свобода, мораль, наука, знание, сциентизм, антисциентизм, современное общество.

I. Skyba

ANTHROPOLOGICAL DIMENSION OF THE PROBLEMS OF MODERN SOCIETY IN THE CONTEXT OF SCIENCE AND FREEDOM INTERRELATION

The article investigates the modern society problems concerning the relations between science and freedom from the human-like perspective. **Introduction.** The author identifies the specifics of modern society, focuses on trends of its development, existing problems that actualize the subject of this study. **The aim and tasks.** The author explores the anthropological problems of modern society. Among the tasks is exploration the problems of freedom as the basis of any social development and science (scientific knowledge) as the main factor of modern social development. **Research methods:** systematic, cultural-historical and sociocultural methodological approaches are used in their dialectical interconnection. **Research results:** problems of society nowadays are increasingly acquiring anthropocentric, even sense-oriented coloring. The latter, in its turn, is connected with the values and freedom in man's life. A change in social development strategy is also a consequence of the choice of "critical mass" of people rather than one person. The choice is always made at the level of values and worldview. Therefore, the role of worldview disciplines is significantly increasing in the modern world. The modern problem of freedom is acquiring some peculiarities resulting from the processes of informatization and globalization, consumption strategies, the emergence of virtual reality and a virtual personality, and others. Freedom is integrated into the system of knowledge, immanently corresponds to its anthropological factors, and it is also directly proportional to the result obtained. Such a choice is possible if there is awareness of it, otherwise it withdraws from freedom and approaches chance and "blind" determinism. These days, both in the life of an individual and a society, the decisive role is given to scientific knowledge. On the one hand, it is the main factor of social development, since it is scientific knowledge that has the greatest influence on civilization choice. On the other hand, in modern social practices including the technical sphere there is a tendency of reduction of the status of science. It is manifested in the fact that scientific-technological progress is coming to replace scientific-technical one, that transforms the classical way of interconnection of science, technics and technology. At the same time, the development of postnonclassical rationality takes place inside the science itself, that combined with the formation of a synergistic picture of the world, is preparing new responses to the challenges of the modern world. **Discussion** The author more broadly refers to the conception of the dependence of freedom on knowledge. In particular, the views of B. Spinoza, M. Polani, M. Weber and others are considered. **Conclusion.** The current stage of the society development poses many challenges, threats and risks to humanity. Most of them point out to the anthropological crisis as their root cause. Certain results of social development (positive or negative) simultaneous and always are the consequences of a certain socio-cultural choice. Exclusively investigating and understanding the reason allows one to make another choice consciously, including one that is compatible with life.

Keywords: man, freedom, morality, science, knowledge, scientism, anti-scientism, modern society.

UDC 316.334.3

S. P. Kharchenko

UNFAIR ACTION AND ITS LEGITIMATION IN INTERNATIONAL SPACE: PHILOSOPHICAL AND LEGAL CONTEXT

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, spharchenko_1@ukr.net

Abstract. This investigation is devoted to the conceptualization of the "unfair action" phenomenon; determination of mechanisms of its legitimation in international space. The article states that understanding of fairness in primitive society was associated with unconditional execution of certain rules, regulations. In ancient Greece, the concept of "benefit" was remotely equal to fairness. In public mind, the concept of "benefit" slowly converted into the demand for a punishment for the breach of a general rule. Over time, the model of benefit was converted into a more sophisticated practice of empowering people. It is described that Christian morality allowed the equality of all people before the God. Feudal morals laid the basic proportional fairness. The quintessence of this model was the "noble origin". In bourgeois society fairness provided legal equality of individuals in civil society. Gradually political, legal, economic, academic institutions were formed. Modern ethical debates are focused on theories of fairness within which individuals in their social life are seen as interconnected elements, both mutually needed and in that sense, equal to each other. Individuals, living in the community, form a whole, a society, with common goals and interests. In general, in a broad sense, unfairness is the folly of public life; it can be defined as the common denominator of all socially immoral disordered relations among people, as the last immoral-appeal instance in public affairs. It coincides with the immorality in its projection on the social sector; it is the lack of virtue in social institutions.

Keywords: equity, fairness, international space, legitimating, unfair action, unfairness.